

Kyrkan

3 sidor

Fröjel kyrka är en av de nära hundra medeltida kyrkorna på Gotland. Fröjel kyrka är speciell dels för sin form och dels för att den ligger högt på klinten, med utsikt över havet och det område som tidigare var en vikingatida hamn.

Fröjel kyrka byggdes i mitten av 1100-talet, när Gotland var rikt och alla socknar ville ha en egen kyrka. Kyrkan placerades nära den betydelsefulla handelsplatsen och hamnen vid kusten rakt nedanför. Här bodde och verkade på den tiden troligen mer än 300 människor.

Gammal kultplats

En annan anledning till att placera kyrkan där den nu ligger kan ha varit, att det redan innan kristen tid fanns ett religiöst centrum här. Det hände att tidiga missionärer knöt an till de kultplatser som redan fanns i en bygd för att avdramatisera övergången till kristendomen. Sockennamnet Fröjel kan härledas till fruktbarhetsgudinnan Fröja, eller Freja, och de två sista bokstäverna till det fornnordiska ”al”, det vill säga den lund eller helgedom där hon dyrkades.

Fröjel kyrka. Kyrkor med högre kor än långhus kallas sadelkyrkor. Koret är då ombyggt till gotisk stil medan resten av byggnaden står kvar i romansk stil.

FOTO Lars Olsson

Trojaborgen

Att det finns en förhistorisk labyrint, en trojaborg, på kyrkogården visar också att platsen haft stor betydelse för människornas sedvänjor långt innan den kristna tiden.

Tidig kyrkogård

Tvärs över vägen nedanför kyrkan har en tidigkristen begravningsplats från 1000-talet hittats. Här kan också den första kristna församlingens stavkyrka ha legat, men den har inte hittats i de arkeologiska undersökningar som gjorts. Däremot fann man en dubbel stenrad som antyder att hela området varit inhägnat av ett cirkelformat plank.

FRÖJEL HEMBYGDSFÖRENING

Adress: Fröjel, Skolgården, SE 623 55 Klintehamn Hemsida: www.frojel.net
Besöksplatsen öppnar vid midsommar och håller öppet i sex veckor.

Kyrkor och kyrkbyggen

De första stenkyrkorna byggdes med rundbågade fönster och dörrar. Den byggstilen kallas romansk. I södra Europa hade man på 1100-talet börjat lära sig bygga kyrkorna med smalare pelare, högre fönster och spetsigare valv. Portalerna som inramade dörrarna fick ofta utsmyckningar med flera smala prydnadspelare, lövslingor och figurer av olika slag. De fick också en spetsig överbyggnad, som ibland nådde ända upp till långhusets tak. Den typen av kyrkor är uppförda i gotisk stil, och på Gotland började man under 1200-talet bygga om sina kyrkor i enlighet med den nya stilen.

Men krig och pest under 1300-talet gjorde att alla kyrkbyggen avstannade på Gotland. I socknarna hade man då kommit olika långt med sina ombyggnadsplaner. Några hann bli klara, men många byggen avstannade 'mitt i'. Det är förklaringen till att de gotländska kyrkorna är så olika. Men nog kan man på många håll ana storstilade planer... Se på Fröjel kyrka till exempel. Hur hade den sett ut i dag, om alla planer kunnat sättas i verket? Hade den överhuvudtaget fått plats?!

6a.

6b.

6. I andra socknar hann man också göra om långhuset. Det gjordes förstås också större och rymligare, och ibland blev man tvungna att riva det romanska tornet för att få plats med det nya långhuset. – Om man blev tvungna att avbryta ombyggnaderna i det här skedet, hade socknen alltså antingen en kyrka (6 a) där tornet knappt var högre än långhuset, eller också stod man där med en kyrka utan torn (6 b). För de socknar som råkade ut för det fanns bara en lösning: de satte dit ett litet trätorn, en så kallad takryttare, på långhustaket. Sådana kyrkor finns det också många på Gotland.

SÅ HÄR BYGGDE MAN KYRKORNA

1. 2. 3.

1. Först byggde de kristna sin församlingskyrka i trä, en så kallad stavkyrka.
2. Träkyrkan ersattes med en i sten, och den byggdes ofta 'utanpå' träkyrkan.
3. När församlingen växte byggdes kyrkan till åt väster med ett långhus. Den första lilla stenkyrkan förvandlades då till ett kor.

4.

5.

4. Sist byggdes tornet, och den romanska kyrkan var klar.
5. När man byggde om till gotisk stil började man också längst i öster med koret. Det gjordes betydligt större än det förra. – På många platser hann man inte längre än så här i ombyggnaden, och då blev långhuset kyrkans lägsta del. Sådana 'sadelkyrkor' finns det många på Gotland, och Fröjel kyrka är en av dem.

7. I bästa fall hade man på börjat ombyggnaden av sockenkyrkan så pass tidigt, att det nya tornet också hann bli färdigt innan nödåren satte in. – I de socknarna kan man än i dag glädjas över att ha en ståtlig gotisk kyrka, som syns vida omkring!

7.

Kyrkogården

(Texten nedan är ett utdrag ur Lennart Bohmans artikel i sockenboken *'Lär känna Fröjel – en socken på Gotland'*)

Varken bebyggelse eller landskap kan förmedla samma intensiva intryck av generationernas lagerföljd som en gammal kyrkogård. Denna var i viss mån en social smältdegel: rik som fattig ligger inom samma medeltida kyrkogårdsmur, har burits in genom samma stiglucka förbi samma likvagnsbod under samma klockors klang. Deras minne har hugfästs genom gravvårdarnas stereotyper, där man får läsa noga, vid sidan av namn och data, för att urskilja individuella särdrag. Där fanns dock ingen social jämlikhet: det gamla stånds- och klassamhället avspeglades i gravvårdarnas skick, storlek och text eller helt enkelt i gravarnas placering inom de gamla gårdskvarteren eller på kyrkogårdens utmarker.

Äldre generationers fattigmansgravar är ofta utplånade, och överhuvud träffar man på svenska lantkyrkogårdar rätt sällan på gravar äldre än 1800-talet. På Fröjels kyrkogård finns enligt hävd inga synliga gravar norr om kyrkan, men det finns uppgifter om att under marken där möjligen skulle finnas spår av gravar från peståren vid 1700-talets början, då socknen drabbades exempellöst hårt.

Gravvårdar

I sin dikt *'Där växer inga rosor'* ger den gotländske lyrikern Ture Eriksson ett tänkvärt och gripande uttryck för det sociala perspektivet på lantkyrkogården, som har ägnats så många vemodigt samhällsbevarande elegier men här ses i klassmotsättningarnas tecken:

"I skydd av västra muren och åldrig lönn och lind där ligger de förnämsta, helt nära kyrkans grind.

Och längre bort, dit bara den längsta skuggan når, är alla hemmansägare, så länge stenen står.

Dit driver ogräsfjunen på gångens nakna grus från österns fattigsida som badar helt i ljus.

Där växer inga rosor och ingen kaprifol ty där är alltför rikligt av blåst och brännhet sol.

Bland dessa glömda gravar, som sällan fick sin ans, har väl den gamla, kära fått vila någonstans.

Jag fällde inga tårar i sorgens svarta ring och finner inte platsen. Det gör mig ingenting.

Hon lever i mitt minne. Det gömmer varje drag. Hon stod som förr på bryggan och log så ljusst idag."

Liksom medeltidskyrkornas brokiga muralmålningar var en lättfattlig läsebok för gemene man, är kyrkogårdens gravstenar en oförliknelig lärobok i bygdens släkt-, yrkes- och socialhistoria. På Fröjels kyrkogård vilar alla åldrar, alla sysselsättningar. Här vilar under en parsten två spädbarn, nämnda endast vid förnamn. Där finns tonårspojken som i förtid lämnat de sina.

Länge var yrkesbeteckningar allmänna på gravstenarna, och där överväger lantbrukare knutna till socknens välbekanta gårdsnamn: Puser, Ansarve, Mulde, Bosarve, Bottarve, Nymans. Petterssönerna vid Mulde kompletterade jordbruket: flera framträder på gravstenarna som sjökaptener och tegelbruksägare. En yrkesbeteckning så god som någon i agrarsamhället var "Hustrun", och även "Skepparänkan" vittnar nog om både social ställning och uppfostringsansvar. Många var strandbönder, och säkert döljer sig bakom många stenars korta data samma slut som en minnesten från 1950-talet anger för tre fiskare som vinterhavet behöll.

Agrarsamhället behövde andra yrkeskårers tjänster, och tillsammans vilar två lärarinnor med samma efternamn. Man saknar prästerna, men förklaringen ligger väl i att Fröjel länge varit en annexförsamling till Klinte, där prästerna bott och begravts. Några har kommit tillbaka till bygden, om inte förr så till kyrkogården. Så apotekaren, bördig från socknen, verksam i länet som yrkeskvinna, namnkunnig som samlare, hembygdsvårdare och donator av stort format.

Under de monumentala gravhällarna, tumborna – med ibland nästan bortvittrade inskrifter, inledda med den klassiska förkortningen HH, Här Hvilar – är 1800-talets storbönder, sjökaptener och högreståndspersoner jordade. Herremanssläkten på Bottarve, som betydde mycket i och för Fröjel, möter här. I gränsskiktet mellan bondesamhället och tjänstemannakåren levde kaptener och fanjunkare vid Nationalbeväringen.

Med 1900-talet blir yrkesbeteckningarna färre, "Kaptenen och Riddaren" lägger av sin status, nu *"skall ej vår jordiska lekamen / längre hindra och besvära oss"*. De ostentativa monumentens tid är förbi, och vi nöjer oss i regel med data och namn. Eftersom dessa namn är vår vardags fångar de inte fantasien så som 1800-talets lantbrukaren Laurentius Augustinus eller hustrurna Hermanna, Bernardina eller Eugenia Albertina, vilka in i döden bär den gamla almanackans språkliga och kulturella arv.